

Takács Tibor

EGY „RÉGI VÁGÁSÚ” ÉRTELMISÉGI A POLITIKAI RENDŐRSÉG CÉLKERESZTJÉBEN

Margócsy József megfigyelése 1959-től az 1970-es évek elejéig

Az alábbi fényképen egy – kizárólag férfiakból álló – csoportosulás látható. A hangulat láthatóan felszabadult, vidám. Éppen a 4. számmal jelölt férfi mond valamit, amin a jelenlévők jót derülnek, a többség visszafogottan, ám az 1. számmal jelölt, kezében aktatáskát tartó férfi szinte kacag. A testtartása annyira elüt a többiekétől, hogy önkéntelenül is órá esik a tekintetünk, már csak azért is, mert, bár a csoport szélén áll, mégiscsak ő van a középpontban: a beszélő hozzá intézi a szavait, és a 3. számmal jelzett ember is az ő reakcióját lesi. És mintha a fényképész is rá fókuszálna: ha nem is teljesen mértani értelemben, de a felvétel középpontjába őt helyezte. A csoportosulás mögötti sátor felirata arról árulkodik, hogy a felvétel valamely ünnepi könyvhét idején készült, a környezet alapján egy vidéki városban vagy községben – a férfiak öltözete alapján valamikor a 20. század középső harmadában, nagy valószínűséggel az ötvenes vagy a hatvanas években.

Jól tippeltünk: tudniillik a fotó hátoldalára feljegyezték, hogy a felvétel Fehérgyarmaton készült 1959. június 4-én. A képet megfordítva kiderül a számmal jelölt személyek neve is: 1. Margócsy József, 2. Dorogi Mihály, a MESZÖV kultúrfelelőse Nyíregyházáról, 3. Sipos Gyula budapesti író, 4. Berecz József nagykállói könyvtáros.

1. sz. kép

Margócsy József Fehérgyarmaton 1959. június 4-én

A felvétel a „Kiss József” fedőnevű ügynök munkadossziájában maradt fenn,¹ és szinte biztos, hogy ő maga állt a kamera mögött. Feltűnő, hogy a megnevezett személyek között egyedül Margócsy József neve mellett nem szerepel semmilyen meghatározás. Ez vélhetően összefügg azzal, hogy a beazonosítást végző (és valószínűleg a fényképet is készítő) hálózati személy egyik feladata éppen az ő megfigyelése volt, így feltételezhető, hogy a kép címzettje, az állambiztonság, nagyon is jól tudja, ki az illető. „Kiss József” mátészalkai tanár és könyvtáros volt, akit 1956-os tevékenységével zsarolva 1957 októberében szervezett be a Szabolcs-Szatmár megyei politikai rendőrség.² Elsősorban Mátészalka és Szabolcs-Szatmár megye kulturális életének szereplőiről, főleg írókról és irodalmárokról kellett jelentenie. Először 1959 áprilisában kapta feladatul, hogy jellemezzen több, a megyei irodalmi csoporthoz tartozó gimnáziumi tanárt, köztük a „csoportosulás” vezetőjét, Margócsy Józsefet, megyei szakfelügyelőt.³ (Margócsy ekkor a Kossuth Lajos Gimnáziumban tanított, ám pár hónappal később – más „problémás” oktatókkal, például a később még említett Bódor Sándorral és Horváth Sándorral egyetemben – elküldték az iskolából; ezt követően három évig a Vasvári Pál Gimnáziumban volt tanár.)

A társasággal ekkor már komolyan foglalkozott az állambiztonság. A Hajdú-Bihar megyei politikai rendőrség „Polgár” fedőnevű ügynökének 1959 elején nyíregyházi kapcsolatait – Margócsy, Katona Béla, Merényi Oszkár, Balogh István, Nyárády Miklós – kellett felsorolnia; tartóztatja értékeléséből kiderül, hogy ezek a személyek „feldolgozás alatt állnak”.⁴ A kisvárdai politikai nyomozó kirendeltség 1959 márciusában azért küldte meg a „Bakos” fedőnevű ügynökük egyik jelentését a megyei állambiztonság V. alosztályának, „mivel ügyszerűen foglalkoznak Margócsi [így!] nevezetű szakfelügyelő tevékenységével”.⁵ Megjegyzem, a jelentésben nincs szó Margócsy Józsefről, egy másik, történelem szakos megyei szakfelügyelőről viszont igen; a jelentés eredeti, kézzel írt változatában a fenti intézkedés sem említ nevet, csak azt, hogy „ügyszerűen foglalkoznak vele”, hogy kivel, az nem derül ki.⁶ A lényeg azonban az, hogy a politikai rendőrség akkor már biztosan figyelemmel kísérte a nyíregyházi tanár tevékenységét. „Bakos” egy hónap múlva jelezte, hogy Margócsy Kisvárdára érkezett.⁷

¹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltár (a továbbiakban ÁBTL) 3.1.2. M-21399. „Kiss József” ügynök munkadossziája.

² ÁBTL 2.2.2. „Kiss József” 6-os kartonja. Megjegyzem, az illető 1956-os tevékenységére vonatkozóan nem található érdemi információ az állambiztonsági iratok között.

³ ÁBTL 3.1.2. M-21399. 141–142. „Kiss József” ügynök jelentése, 1959. április 9.

⁴ ÁBTL 3.1.2. M-13516. 208. „Polgár” ügynök jelentése, 1959. február 8. Bár az ügynököt Nyíregyházára kívánták utaztatni, későbbi jelentéseiben nincs nyoma, hogy erre sor került volna, igaz, az 1959 tavaszán nyitott új munkadossziáját az iktatókönyv szerint megsemmisítették, így a benne szereplő jelentéseket nem ismerjük.

⁵ ÁBTL 3.1.2. M-15448. 131–132. Jelentés, 1959. március 19.

⁶ Uo. 133–135. „Bakos” fn. ügynök jelentése, 1959. március 11.

⁷ Uo. 137–138. „Bakos” fn. ügynök jelentése, 1959. április 15.

„Az első benyomások alapján rendkívül széles látókörű, viszont ezt ő nagyon jól tudja és ennek megfelelően próbál viselkedni, fölényes, sőt cinikus” – jelentett az ügynök.⁸ „Bakos” ezt követően nem írt Margócsyról, bár az 1959 májusában elfogadott foglalkoztatási terve előírta ezt. A megyei V. alosztály ugyanis tájékoztatta őket, hogy a tanár „az oktatáson belül aktív ellenséges tevékenységet fejt ki”. A szöveg konkrétumot is közöl, amelynek azonban semmi alapja sem volt: „Mivel Margócsi [így!] szintén egyházi vezető volt a felszabadulás előtt, beosztását felhasználja arra, hogy a volt papokból lett tanárokkal [a] kapcsolatot felfrissítse.”⁹ Az 1919-es születésű Margócsy már életkoránál fogva sem nagyon lehetett vezető az evangélikus egyházban 1945 előtt, de gyanítom, a kisvárdai kirendeltségnél még azzal sem voltak tisztában, hogy melyik felekezethez is tartozott.

„Kiss József” a kisvárdai kollégájával majdnem egy időben, de nála jóval bővebb jellemzést adott Margócsy Józsefről, amelyet néhány tényyszerű közléssel, majd dicsérettel kezdett: „A megye magyar szakos középiskolai szakfelügyelője. Az Irodalomtörténeti Társaság tagja és a TIT irodalmi szakosztályának vezetője. Megyének területén mindenütt elismert szaktekintély. Tudása alapos, széleskörű.” Ezt azonban gyorsan követik a kritikái, Margócsy alakját befeketítő mondatok, melyek aztán az egész jelentést kitöltik: „Az elismerés mellett azonban – bár népszerűnek mondható – nem szeretik, sőt mindenütt félnek tőle. Leginkább azért nem szeretik a tanárok, mivel meg van győződve tudása alapossága felől, és ezt úton-útfélen érezteti, leginkább a fiatalabb tanárnemzedékekkel szemben. Elmondása szerint gondtalanul tanult. Ehhez minden feltétele megvolt. Elsősorban jó feje, gondosan berendezett gyermekszobája, nevelőkkel egyetemben, és olyan apja, aki Nyíregyháza legtekintélyesebb egyházi középiskolájának volt az igazgatója. Édesapja matematika szakos tanár, a volt lutheránus gimnázium igazgatója, Margócsy Emil. Az öregúr ma is megőrizte régi méltóságát, szépen gondozott szakállát, és keménynézésű tekintélyét.”

Az ügynök nem jól tudta: az apa nem az evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium, hanem a Városi Felsőkereskedelmi Iskola igazgatója volt, annak 1918-as alapításától kezdve. A jelentés még néhány szót szán rá: nagy befolyású egyén volt a városban, sokat írt a Nyírvidékbe és más lapokba, „melyeknek mondanivalója az ezeréves Magyarország magyarkodó sovíniszta szellemét szolgálta”. Ezt követően visszatér a fiú – személyeskedő – jellemzésére, amelynek során még attól sem riad vissza, hogy az apróbb fogyatékoságokat jellembeli hibákká nagyítsa: „Fia, Margócsy József magán hordja a »jó polgári« nevelés és gyerekszoba minden erényét és korlátját. Ma is úgy racscol, mint valamiféle eredeti gróf, nagyvonalú, és igyekszik társaságban a jól értesült fél szerepét játszani. Diktátori hajlamai vannak, és társaságban a szellemi csatározásoknál igyekszik »vonalas lenni«, azonban úgy, hogy egy-egy mellékes félmondattal az »illeté-

⁸ Uo. 141–142. „Bakos” fn. ügynök jelentése, 1959. április 15.

⁹ Uo. 143. „Bakos” fn. ügynök foglalkoztatási terve, 1959. május 26.

kesek» tudtára adja, hogy a hivatalos vélemény mellett neki van más véleménye is a dolgokról.” Az ügynök ebben, vagyis az alakoskodásban látja Margócsy fő jellemvonását, amire később is többször visszatér: egy nyíregyházi gimnáziumi tanár szerint például „»Jocó«, ahogyan Margócsyt becézik, csak mutatja a vonalas embert, négyszemközt egészen másként nyilatkozik.”

Szűkebb körben egyszer állítólag kijelentette: *„szart sem ér ez a felügyelősdi, állandóan azt lesni, hogy elég marxista szellemben tanítanak-e az iskolákban, csak azért teszem mindezt, mert szeretnék felkerülni Pestre valamék [így!] egyetemre vagy a Pedagógiai Intézetbe tanárnak.”* Az ügynök ennek tudta be azt is, hogy *„Pestről nem tud egyetlen tekintélyesebb egyén se lejönni Nyíregyházára, hogy Margócsy azt ne gardírozná, kalauzolná.”* Alakoskodása tulajdonképpen karriervágyából fakad: *„Olyan egyén, aki a párt- és az álla[mi] szervek támogatását simulékony modorával meg tudja nyerni, és bár világnézetileg belsőleg nem ért egyet a dolgokkal, a legjobb dolgokat tudja mondani mindenről. Nagyon óvatos és ravasz ember.”* Az ügynök szerint ez megmutatkozott 1956-ban is: az év *„szellemi csatározásaiban”* nyíltan nem vett részt, de a háttérben a vitákban való részvételre ösztönözte a fiatalokat.

Volt iskolatársai szerint Margócsy József már a gimnáziumban is szeretett kitűnni, ezért szerepelt sokat önképzőkörökben és különböző előadásokon. A Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–francia szakos hallgatójaként bekerült az Eötvös Collegiumba, amelyről az ügynök sietve megjegyzi: *„Tudvalevő, hogy ennek a kollégiumnak a szelleme – bár nagy műveltséget adott, és ma sok olyan tudósunk és vezetőnk van, aki ott nevelkedett – erősen nacionalista volt. Olyan helyeken, ahol tanárok vannak együtt, Margócsy szereti hangoztatni, hogy bizony az a kollégium volt az iga[zán] nagy műveltséget adó intézmény. Nem olyan, mint a mai, teszi hozzá, csak úgy sejtetve a dolgot.”* Ellenséges megjegyzéseit sokszor humorba csomagolja, legalábbis az ügynök így látta: *„Modora egész ironikus, vicces, de a viccek mögött mindég [így!] van valami rejtett célzás.”*

A hálózati személy szerint Margócsy származásából és műveltségéből adódóan nem szimpatizált a fiatal, munkás- és parasztszármazású tanárokkal, a polgári származásúakat azonban *„minden kritika nélkül”* elismerte. „Kiss József” több esetet is említ ezzel kapcsolatban: például az egyik Mátészalkán tanító magyartanárt, akinek orvos volt az apja, és jól beszélt franciául, *„istenítette”*, ugyanakkor egy másikat, aki munkásszármazású és szakérettségis volt (*„kétségtelenül valamivel kevesebb tudású, de becsületes és igyekvő valaki”*) egyszerűen lehülyézte. Nyíregyházán a Zrínyi Ilona Gimnázium két magyartanárát tartotta a legjobbaknak, az ügynök szerint csak azért, mert az egyik katonatiszti családból származott, a másiknak pedig *„múltbeli rendőrkapitány”* volt az apja. Pedig *„ezek az illetők úton-útfélen köptek a rendszerre, csak nyugati könyveket olvastak, és a szovjet, valamint haladó írókat csak a legminimálisabb óraszámban tanították.”*

Az ügynök kidomborította Margócsy József hiúságát is. *„Nagyon jó néven veszi, ha az egyetemről kikerült fiatal tanárok tiszteletüket teszik nála és bókolnak neki. Ennek ellenére a fiataloknak nem köszön, és ahol lehet, nyírja őket”* – írta, ez esetben is konkrét példával illusztrálva a dolgot. *„Nagy ellensége Merényi Oszkárnak, a pénzügyi technikum igazgatójának, akit gúnyosan »veteránnak« nevez. Azt mondja, hogy Merényi benyalta magát mindenhova, így lett megyei tanácsstag is. (A bagoly mondja a verébnek, hogy nagyfejű!) Az igazi ok az, hogy mindkettő nagyratörő, és Nyíregyháza kicsi ahhoz, hogy két irodalmi »nagyságot« elbírjon. A Szabolcs-szatmári Szemlét Merényi szerkesztette, és azt Margócsy szerette volna.”* Aki a helyi sajtóról is rossz véleménnyel volt, állítása szerint csak a megyei napilap vasárnapi számaiban korábban megjelent „Népművelés” című rovat volt színvonalas – amelyet ő szerkesztett. „Kiss József” megemlítette még: *„Érdekes megfigyelésem: Margócsy előszeretettel gyűjti a régi sovinszta, irredenta szellemű újságokat, folyóiratokat.”* (Amelyeket nyilván nem Margócsy József, hanem az ügynök tekintett sovinsztának és irredentának.) Gyakorlott hálózati személyként sorolta fel célszemélye kapcsolatait is: Budapesten rendszeresen bejárt az MTA Irodalomtörténeti Intézetébe, ahol elsősorban „egy Czine Mihály nevű tudományos kutatóval” találkozott, a debreceni egyetemen Koczogh Ákos docenssel állt kapcsolatban, míg nyíregyházi baráti körébe Bódor Sándor, Katona Béla, Horváth Sándor gimnáziumi tanárok, valamint Csorba József, a Vasvári igazgatója tartoztak: *„Általában megbeszélnek minden jelentősebb irodalmi eseményt.”*¹⁰

Egy leírás nemcsak a tárgyáról, hanem a szerzőjéről is szól: a kérdés tehát nem igazán az, hogy mennyire helytálló a fenti jelentés Margócsy Józsefről, hanem inkább az, hogy mit árul el szerzőjének a tárgyhöz fűződő viszonyáról. A szövegben nem nehéz felfedezni a mátészalkai – fiatalabb, népi származású – tanárnak a Margócsy iránt megnyilvánuló irigységét és kisebbségi érzését. Ám arról sem szabad megfeledkezni, hogy a fenti jellemzést egy hálózati személy adta, akinek – helyzetéből adódóan – tekintettel kellett lennie megbízói elvárásaira. Ez is közrejátszhatott abban, hogy az ügynök kidomborította Margócsy képmutató magatartását, és azt igyekezett bizonyítani, hogy valójában rendszerellenes meggyőződésű, amely egyrészt a közállapotok ironikus kritizálásában, másrészt nacionalizmusában nyilvánul meg.

Arról, hogy az ügynök leírása mennyire illett abba a képbe, amelyet az állambiztonság már előzetesen kialakított Margócsy Józsefről, sok mindent elárul, hogy mit szűrt le a fentiekből a jelentést értékelő tartótiszt, Rácz András főhadnagy, a mátészalkai politikai nyomozó kirendeltség vezetője. Szerinte Margócsy József „kARRIERISTA személy”, a rendszer hívének mutatja magát, de a munkásszármazású tanárokat akadályozza az előre jutásban, míg a polgári származásúakat segíti és jutalmazza. Baráti köre *„revizionista beállítottságú tanárokból tevődik össze”,* akikkel politikai jellegű

¹⁰ ÁBTL 3.1.2. M-21399. 149–154. „Kiss József” ügynök jelentése, 1959. április 14.

kérdéseket is megtárgyalnak, „*amely alkalommal a rendszer eredményeit negatívnak tüntetik fel*”. A tiszt értékesnek ítélte a jelentést, „*mivel rámutat Margócsy és társai irodalmi vonalon kifejtett ellenséges tevékenységére*”.¹¹ Felhívnam a figyelmet arra, hogy az ügynök nem használta a „revizionista” jelzőt, a kifejezést a tartótiszt aggatta a társaságra, nyilván nem függetlenül attól, hogy az ötvenes évek végén a „revizionizmus” ellen folyt a fő ideológiai küzdelem,¹² így a megyében is találni kellett olyanokat, akikkel ezen a címen lehetett felvenni a harcot.

Az ügynöknek továbbra is figyelnie kellett Margócsy Józsefet és körét, ám ez a szatmári városból meglehetősen nehéz volt (úgy tűnik, „Kiss” kizárólag ezért nem utazott Nyíregyházára). Majdnem két hónappal később, június 4-én találkoztak csak, a mátészalkai Esze Tamás Gimnázium fiúkollégiumának igazgatói szobájában, ahol Puskás Kálmán igazgató és Margócsy József – „becenevén az ismert Jocó” – ebédeltek. Jelen voltak mások, így az ügynök is, ám ők a jelek szerint nem részesültek az ételből. „Kiss József”-nek ez láthatóan rosszul esett: hosszasan fejtegette, hogy a szakfelügyelő mindig itt fogyasztja el „*bőséges és elég jól elkészített ingyen ebédjét, valahányszor Mátészalkán jár*”, így „*egy-egy ilyen »fogadás« alkalmával kevesebb jut az éhes diákszájba.*” Ez alkalommal „*finom hússal bőségesen megrakott székelgyulást*” evett, miközben beszélgettek. Megdicsérte az ügynök által szerkesztett tanácsköztársasági kiadványt, de közben ravaszokán elmosolyodott, és hozzátette, hogy így legalább békén hagyják az embert. A lényeg az, hogy írjanak – hangoztatta Margócsy a szintén az ügynök szerkesztette termelőszövetkezeti kiadvány kapcsán is, mert most csak erről lehet írni, jegyezte meg, amire a jelenlévők szomorkásan bólogattak, majd, amikor Farkas József felvetette, hogy azért a téeszekről is lehet színvonalasan írni, valamennyien elnevettek magukat.

Ezt követően szóba került a két világháború között Mátészalkán megjelent, Hármashatár című, az ügynök jellemzésében „reakciós irányvonalú” folyóirat, amelyet Margócsy nagyon dicsért. Elmondta azt is, hogy nagyon örült Móricz Miklós Móricz Zsigmond indulásáról, többek között a tiszacsécsei éveiről írott könyvének, mert leleplezte a marxista irodalomtörténet-írás azon törekvését, amely szegényparasztot kívánt csinálni Móriczból. Amikor nemrég Budapesten járt, Czine Mihállyal jókat röhögtek azon, hogy lebögték a könyv megjelenésével a „nagyokosok”.¹³ Margócsy ezt követően sajnálkozva mondta, hogy Fehérgyarmatra küldték könyvnap előadást tartani, de valószínű, hogy nem lesz belőle semmi, „*hisz kit érdekel az irodalom a történetek után*”. Amikor elviharzott az állomásra, az igazgató megjegyezte: „*Hiába, csak rendes ember ez a Jocó, olyan, aki mindég [így!] felszínen marad, tudja*

¹¹ Az értékelés a fenti jelentés tisztázatan szerepel: ÁBTL 3.1.2. M-21399. 143–148.

¹² Mi sem fejezi ki ezt jobban, mint a pártkiadó akkoriban megjelent összeállításának a címe: A revizionizmus a legfőbb veszély. Cikkgyűjtemény. Szerk. Szécsi Ágnes. Budapest, 1959.

¹³ Vö. Móricz Miklós: Móricz Zsigmond indulása. Budapest, 1959. Czine Mihály egyébként ismertetést is írt a könyvről (Kortárs, 1959. 10. sz. 645–648.)

azt, mikor, kinek, mit kell mondani. Igazi intelligens familiából származik. A műveltséget ma sem tudják nélkülözni.” Az igazgató (állítólagos) szavai a jelentésben nyilvánvalóan azt a célt szolgálták, hogy megerősítsék az ügynök Margócsy kétszínűségéről, alakoskodásáról szóló állításait.¹⁴

„Kiss József” aznap délután újból találkozott a célszeméllyel: a fehérgyarmati járási kultúrház igazgatói irodájában beszélgetett Dorogi Mihállyal, Berecz Józseffel, Sipos Gyulával, valamint Csendes János megyei könyvtárossal és másokkal, amikor megérkezett Margócsy József. Nem is köszönt, úgy káromkodott és bosszankodott, „*hogy kiküldték Fehérgyarmatra a szocialista irodalomról előadást tartani, de kocsit nem biztosítottak a számára, és így vonattal kellett kijönnie. A sok marhaságra van pénz döggivel, de a könyvnap előadásra bezzeg nincs.*” Hiszen, tette hozzá nagy helyeslés közepette, azoknak, akik megyei szinten szervezik a dolgot, semmi érzékük az irodalomhoz. (Megjegyzem, az ügynöknek autóval kellett Mátészalkáról Fehérgyarmatra mennie, ha később indulva Margócsy előtt ért oda, ám ezek szerint esze ágában sem volt felajánlani, hogy csatlakozzon hozzá.)

A társaság ezután kiment a kultúrház előtti téren felállított könyvsátor elé – oda, ahol a fenti fotó is készült. „*Itt jegyezte meg Berecz József, amit mindenki ott helyben hagyott és helyeselt, hogy ez a mai könyvnap Magyarországon az eddigi legsilányabb könyvnapok egyike. Néhány volt oroszországi író művein kívül csak egy csomó 19-es munka található és más semmi. Igen, hát mit is várhatnánk többet a történetek után, jegyezte meg Sipos Gyula író. A mostani írószövetségi előkészítő bizottság tagjainak a közvéleménye az újságokban nem sokkal több ígéretet reméltet a jövőre nézve, semmint a mostani, jegyezte meg halkán Margócsy a jelenlévőknek. Majd nagy nevetve azt kérdezte a jelenlévőktől, hogy mondják meg neki, hogy miről is beszéljen ma itt ezen az előadáson. Mert ő bizony nem készült rá, s úgy szeretne beszélni, hogy abból a beszéd után senki se vigyen haza semmit. Ezek után Margócsy elvonult ez egyik iskola szobájába, ahol érettségi dolgozatokat javíttatott az előadás megkezdéséig.*”¹⁵

Az ügynök egy látszólag kihagyásoktól mentes elbeszéléssel szolgált az igazgatói irodában és a könyvsátor előtt történekekről, ám előadásából nem derül ki, hogy pontosan mikor készült a fenti fotó, sőt az sem, hogy készült ilyen egyáltalán. Erre mindössze az utal, hogy „Kiss József” – ezt jelezte is jelentése végén – két fényképet mellékelte beszámolójához. Igen, kettőt: a másik felvételen ugyanaz a társaság látható, ugyanúgy a könyvsátor előtt, mint az elsőt.

¹⁴ ÁBTL 3.1.2. M-21399. 161–162. „Kiss József” ügynök jelentése, 1959. június 11. (A jelentést a 13-i találkozójukon adta át a tartótisztjének.) A jelentést a mátészalkai kirendeltség megküldte a megyei politikai rendőrség belsőreakció-elhárító alosztálya illetékes tisztjének is, „aki Margócsyval közvetlen foglalkozik”. Uo. 163–165. „Kiss József” ügynök jelentése, 1959. június 15. (Ez a fenti jelentés állambiztonság által tisztázott változata.)

¹⁵ Uo. 160. „Kiss József” ügynök jelentése, 1959. június 12. (A jelentést a 13-i találkozójukon adta át a tartótisztjének.)

2. sz. kép
Margócsy József Fehérgyarmaton 1959. június 4-én

A fénykép hátoldaláról megtudhatjuk, min szórakoznak annyira a jelenlévők: „Margócsy közösen nevet Sipos Gyulával és a többi jelenlévőkkel [így!] Illés Béla: *Ég a Tisza c. regényén. Valószínűen a szesz égett Illésbe, mikor ezt a tanácsköztársasági regényt írta, jegyezte meg nagy derűtséget okozva Margócsy. A könyvben lévő »nagy marhaságokat« mutatja a jelenlévőknek.*”

Ez egy olyan momentum, amelyről magában az ügynökjelentésben nincs szó. Talán azért nem, mert a képleírás a jelentés részét képezte, így „Kiss József” feleslegesnek tartotta, hogy abban is beszámoljon róla. Elgondolkodhatunk persze azon, hogy amennyiben a fotók véletlenül elkeveredtek volna (amire jó esély volt, hiszen csak egy gemkapoccsal voltak a laphoz tűzve, így bármikor könnyen kieshettek volna a dossziéból), akkor a könyvsátor előtti beszélgetés egy – igen szórakoztató – részlete elveszett volna. Hogy erre valóban volt esély, mutatja, hogy a fényképek nem azon jelentéshez kapcsolva maradtak a dossziében, amelyhez az ügynök mellékelte, hanem egy másikhoz, amelyet az előzővel egy időben, szintén a könyvnapi programról, de azon belül Sipos Gyula író megyei látogatásáról számolt be.¹⁶ Ez a június 4-e tehát annyira mozgalmassnak bizonyult, hogy az ügynök három beszámolót is írt róla (a fotó hátoldala ugyanis akár önálló jelentésnek is tekinthető).

¹⁶ Uo. 168.

„Kiss József” a jelek szerint nem kapott több feladatot Margócsy Józseffel kapcsolatban, a jelentései alapján az elkövetkező években csak néhányszor találkoztak, rendszerint nyilvános eseményeken. Így például 1960 áprilisában a nyíregyházi színházban tartott irodalmi esten, amelyet Margócsy József nyitott meg, párhuzamot vonva egy 30 évvel korábbi hasonló eseménnyel, amikor Móricz Zsigmond járt Nyíregyházán. Móricz akkor vette át a Nyugat szerkesztését, és biztatást várt a város közönségétől, amit azonban nem kapott meg: reméli, ma másként lesz, tette hozzá. Margócsy az előadás során, majd az azt követő vacsorán is házigazdaként viselkedett: *„Mindenkire volt egy kedves szava, mivel tudta, hogy kivel hogy kell beszélni.”* Az est után a Szabolcs Szállóban vacsorára került sor, ahol az írókkal lehetett beszélgetni, ám a funkcionáriusok jelenléte némileg feszélyezte a hangulatot, volt, aki miattuk külön asztalnál foglalt helyet, illetve volt, aki le sem ült, úgy távozott. A jelentésben tehát – a korábbiakhoz képest – a tanár nem kifejezetten ellenséges színben tűnt fel, ám az ügynök azért megjegyezte: *„a Margócsy-féle irodalmi csoporthoz tartozó egyének”* is abba a 15–20 fős csoportba tartoztak, amely csak azért ment el az estre, *„hogy gúnyosan végignézzék a mai írók gyerkőcök előtti erőlködését”*.¹⁷

1960 decemberében „Kiss József” feladatán kívül jelentett a nyíregyházi Szabó Lőrinc-estről, amelyen Julow Viktor, a debreceni Déri Múzeum kutatója beszélt. A bevezetőt ez esetben is Margócsy József tartotta: az ügynök úgy értesült, hogy az ő szereplése körül vita alakult ki a szervező megyei könyvtár és a Zrínyi Ilona Gimnázium igazgatója között, utóbbi ugyanis „politikai megfontolásból” nem helyezte a fellépését. „Kiss” szerint a tanárnak az est szervezésével politikai céljai is voltak; az előadás előtt a lakásán, kávézás közben – ahol a házigazdán, Julowon és másokon kívül Balogh István megyei muzeológus is jelen volt – ki is mondták, hogy *„ismeretterjesztő előadások vállalásával kell a politikai tekintélyt visszaszerezni”*. Az ügynök szóban azt is elmondta tartótisztjének (ekkor már Kovács István századosnak), hogy a feketézés közben ellenséges hangon beszéltek az ország vezetőiről.¹⁸

A következő év májusában a megyei írócsoport alakuló ülésén találkoztak ismét. Margócsy József felszólalásában fontosnak tartotta, hogy a csoport reménybeli lapja kifejezetten irodalmi és művészeti lap legyen, hogy a megyei íróknak ne kelljen máshol megjelenésért kuncsorognia. Szerinte itt is lehet olyan minőségű folyóiratot csinálni, mint más megyékben, sőt jelennek meg itt jobb novellák is, mint az Élet és Irodalomban. Szavai nagy tetszést arattak – „Kiss József” szerint éppen ez volt a célja: *„Mutassa azt, hogy haladó oldalról is hozzá tud nyúlni a dolgokhoz. Népszerűségre tegyen szert, és hogy magához kaparintsa a szellemi vezetést. Persze ezt nem úgy, hogy*

¹⁷ Uo. 284–286. „Kiss József” ügynök jelentése, 1960. április 23.

¹⁸ ÁBTL 3.1.2. M-21399/1. 78. „Kiss József” ügynök jelentése, 1960. december 20. A jelentés egy példányát az elosztó szerint „Margócsy anyagához” is lerakták, ami azt jelzi, hogy volt ilyen a megyei politikai rendőrségen.

funkcióban is vezető legyen, hanem inkább a háttérből irányítani.” (Az elnökké választott Szállási László az ő embere volt.) „Kiss” úgy látta, Margócsy azzal is *„az olcsó népszerűség tetszetős formáját keresi*”, hogy minden megyei író támogat, akár tehetséges, akár nem. Az írócsoport második, júliusi összejövetelén tartott felszólalásából azonban ismét *„a régi gúnyolódó, csipkelődő arculata világlott elő*”. Az irodalompolitika kérdésében vitába szállt a pártbizottság kiküldöttjével, például kifejtette, hogy a Tiszatáj című lapot *„szektás politikai modorosság jellemzi*”, amivel a párt képviselője természetesen nem értett egyet. A vitába beszállt Hársfalvi Péter is, aki egy színvonalas irodalmi lap indítását hiányolta, mint amilyen a Szabolcsi Szemle volt, mire Margócsy József megjegyezte: *„De a Szemlén rajta ül a Merényi, aki mint megyei tanácsstag nem engedi ki a kezéből. Viszont a szerkesztéshez már szenilis és hülye – Margócsy fogalmazása, régi ellenségek! –, ezért nem megy ez sem.*” A pártküldött azzal zárta le a vitát, hogy kilátástalannak látja a lapengedélyt, amivel általános felhördülést keltett.¹⁹

Margócsy anyagába került „Kiss József” pár héttel későbbi jelentése is, amelyben az 1961. szeptember végén, Mátészalkán megtartott irodalmi estről számolt be. Ezen Margócsy arról beszélt, hogy reformkorban miért az írók voltak a politikai vezetők, és miért nem azok ma. Az ügynök szerint az előadás, ha nem is ellenséges, de félremagyarázható volt, különösen az irodalomban nem eléggé jártas emberek számára. Azt pedig nem értette jól, az előadó mit akar azzal mondani, hogy bár a számok azt mutatják, egyre többen olvasnak, a rántáskavarás meg a gyerekpesztrálás vagy a strandolás közbeni olvasás nem „igazi” olvasás. Az ügynököt nagyon zavarta az egész est szervezetlen jellege, és a „biztonságos politikai irányvonalat” hiányolta, elítélve, hogy „félíg magánúton” meghívott írókat szerepeltetnek, ahelyett, hogy az írószövetségtől *„hivatalosan küldenének le olyat, amilyenre szükség van*”.²⁰

„Kiss József” jelentéseiben ezután már nem bukkant fel Margócsy neve. (A megyei állambiztonság 1963 végén az ügynök kizárására tett javaslatot, mert az „politikailag jelentős változáson ment át”, és beilleszkedését a rendszerbe nagyban akadályozza, hogy „ellenséges” személyekkel kellene kapcsolatot ápolnia. Kizárására 1964 februárjában került sor, igaz, pár év múlva egy időre felújították vele a kapcsolatot.)²¹ Margócsy József azonban továbbra is a megyei politikai rendőrség látókörében maradt. Ezt bizonyítják a megyei állambiztonság 1965 őszén beszervezett, „Szabolcsi Sándor” fedőnevű ügynökének jelentései is. Az éppen ekkor Nyíregyházára került református esperes fő feladata a lelkészek és a „szekták” figyelése volt, ám irodalmi

¹⁹ Uo. 106–108. „Kiss József” ügynök jelentése, 1961. július 26. (Az ügynök csak augusztus 8-án tudta átadni tartótisztjének a jelentést.) A jelentés Margócsyra – valamint Hársfalvira – vonatkozó részéről készített kivonatot az ún. kis dossziéban helyezték el, amelyben a megjegyzés szerint azoknak az anyagát gyűjthették, akiknek a nyilvántartásba vételét előkészítették.

²⁰ Uo. 110–112. „Kiss József” ügynök jelentése, 1961. szeptember 28.

²¹ Uo. 172. Összefoglaló jelentés, 1963. december 30. ÁBTL 2.2.2. „Kiss József” 6-os katonja.

érdeklődése okán kapcsolatba került a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) helyi szervezetének irodalmi rendezvényeit szervező Margócsyval is, aki ekkor már a tanítóképző főiskolán tanított. „Szabolcsi” ügynök kedvező benyomásokat szerzett róla: *„Nagyon értékes és a modern irodalmat szerető embert”* ismert meg benne, aki *„a haladó gondolat nagy támogatója”*.²²

Az ügynököt többször is utasították, hogy vegye fel a kapcsolatot Margócsy Józseffel, és beszélgessen el vele irodalmi kérdésekről.²³ Volt, hogy névnap ürügyével kellett felkeresnie őt, az ügynök azonban József-napon inkább saját öccsét köszöntötte fel.²⁴ „Szabolcsi” rendszeresen részt vett a Margócsy által szervezett irodalmi este-ken, ám jelentései alapján nem kerültek közeli kapcsolatba, még a vele való beszélgetésre sem talált alkalmat.²⁵ A ritka kivételek egyikére 1968 végén került sor, amikor a TIT irodalmi szakosztályát továbbra is vezető Margócsy József elmondta neki, hogy elfoglaltsága miatt kevesebbet tud foglalkozni a kulturális programok szervezésével. Pár héttel később viszont már azt fejtette az ügynöknek, hogy noha nagyon lekötik a főiskolai ügyek, ismét teljes odaadással kívánja szervezni a TIT irodalmi tevékenységét.²⁶ „Szabolcsi” tehát kevés érdemi információval tudott szolgálni, ám jelentései így is mutatják, hogy az állambiztonság élénken érdeklődött a tanár személye iránt. Az újra beinduló TIT-rendezvények kapcsán a tartótiszt, Bakó István őrnagy még 1969 elején is megjegyezte: *„Jó irányba fejlődik az ügynök hírszerző lehetősége a TIT – Margócsy és Hársfalvi – irányában.”*²⁷

1970 elejétől viszont már csak a TIT rendezvényeinek látogatását, az esetleg előforduló ellenséges megnyilvánulások jelentését írták elő „Szabolcsi Sándor”-nak. Ez bizonyára összefüggött azzal, hogy Margócsy József ekkor már a főiskola második embere volt. Az ügynök csak 1972 elején írt újból róla, annak kapcsán, hogy várhatóan őt nevezik ki a tanárképző új főigazgatójának. *„Margócsy jól képzett, és a nevelés területén a legutóbbi években igen aktívan dolgozó ember. Megállapítható róla, hogy beleigazodott a szocialista rendbe, s úgy is, mint főiskolai pedagógus, úgy is, mint [a]*

²² ÁBTL 3.1.2. M-38663. 16–19. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1965. december 9. (A tartótiszt értékelése és utasítása leghamarabb december 10-én kerülhetett a jelentésre, ugyanis az ügynöki találkozóra ezen a napon került sor.)

²³ Uo. 16–19. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1965. december 9. Uo. 24–28. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1966. január 31. (A tartótiszt a december 10-i, illetve a február 1-i találkozón utasította az ügynököt.)

²⁴ Uo. 47–51. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1966. március 18. Uo. 52–56. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1966. április 14.

²⁵ Uo. 40–46. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1966. március 2. Uo. 57–60. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1966. április 29. Uo. 322–326. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1969. április 1. ÁBTL 3.1.2. M-38663/1. 35–38. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1970. február 6. Uo. 67–69. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1970. december 11.

²⁶ ÁBTL 3.1.2. M-38663. 295–303. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1968. december 6. Uo. 304–308. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1969. január 10.

²⁷ Uo. 304–308. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1969. január 10.

*TIT-ben és egyéb területen hasznos munkát végző ember, alkalmasnak látszik az ilyen felelősségteljes feladat elvégzéséhez. Bár családjában visszamenőleg evangélikus lelkészek voltak, ő ma már a szocializmus légkörében dolgozó ember, az értesülések szerint párttag is. Munkatársai becsülik és tekintélynek tartják, a főiskolai ifjúság pedig a jelek szerint szereti. Remélhető, hogy jól fogja betölteni a felelősségteljes posztot.*²⁸

Kapcsolatban állt Margócsyval egy másik irodalomkedvelő egyházi személy, a „civilben” görögkatolikus pap és teológus, „Máté János” fedőnevű ügynök is, neki azonban csak egy alkalommal, 1968 nyarán kellett jellemzést adnia a tanárról: *„Készítse el Margócsi [így!] »Jocó«-val kapcsolatos jelentését a megbeszéltek szerint, előzőleg tegyen nála újabb látogatást.*”²⁹ Ez az ügynök kissé eltérő képet festett, mint református kollégája. Kiemelte, hogy az értelmiségi származású Margócsy kiváló eredménnyel végzett az Eötvös Collegiumban, Nyíregyházán a Kossuth és a Vasvári gimnáziumokban tanított magyart, latint és franciát. Emellett kutatói tevékenységet is végzett, és a város irodalmi életének irányítója lett, így nem véletlen, hogy idővel tanszéket kapott a tanárképző főiskolán. *„Szaktudása fölényes, olvasottsága igen nagy, tisztán formailag véve mint irodalmár és kritikus kiváló”* – jellemezte őt az ügynök, hozzátéve, hogy *„általában Szabolcs irodalmának jó propagálója”,* állítólag több fiatalt, például Váci Mihályt és Végh Antalt is ő indított útjára.

Műveltségét jelzi, hogy lakásában nemcsak a nappali, hanem az előszoba és a háló, de *„talán még egy hátsó szoba is”* tele van könyvekkel, főleg „rég” magyar és nyugati szerzők műveivel, bár Margócsy ismeri (ha nem is szereti) a kortárs írókat is. Nemcsak a családfő olvas a házban, hanem a felesége és két egyetemista gyermeke is nagy „irodalomkedvelők”. Az ügynök úgy jellemezte a családot, mint amely *„átmentette magát a régi rendszerből, okos alkalmazkodással, de még vissza-visszapillantva s kicsit idegenül nézelődve ebben a világban”.* Margócsy József ennek megfelelően *„tisztán szakmailag”,* nem pedig pártosan nézi az irodalmat, így a marxista kritikus „kor diktálta” követelményének nem tud eleget tenni – állapított meg a katolikus teológus. Alkalmazkodókészségének tudta be „Máté János” azt is, hogy Margócsy tartózkodott a kifejezetten politikai témákban való véleményalkotástól. Pozitívan nem akar, negatívan pedig nem mer szólni, így megnyilvánulásai meggyőződés nélküliek. Az akkor aktuális csehszlovákiai eseményekről és a bevonulásról sem mondott határozott véleményt, a hivatalos állásfoglalást várta; annyit jegyzett meg csupán: kár, hogy a magyarok belekeveredtek, és a magyar–szlovák viszony megromlásától tartott.³⁰

Miután a nyíregyházi tanárképző főiskola főigazgatója lett, egy felsőoktatási intézmény vezetőjeként Margócsy József mint „ellenség” kikerült az állambiztonság látó-

²⁸ ÁBTL 3.1.2. M-38663/1. 98–101. „Szabolcsi Sándor” ügynök jelentése, 1972. január 24.

²⁹ ÁBTL 3.1.2. M-33094. 86. „Máté János” fn. ügynök jelentése, 1968. július 19.

³⁰ Uo. 88. „Máté János” fn. ügynök jelentése, 1968. augusztus 27. Az ügynök három nappal később adta át jelentését tartótitstjének, amelyből egy kivonatot Margócsy anyagában is elhelyeztek.

köréből. (Megfigyelési anyagát is ekkor semmisíthették meg.) Neve ugyan az 1970-es években még egyszer felbukkant a politikai rendőrség irataiban, ám akkor már nem saját személye okán, hanem a fiának köszönhetően. Margócsy István az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanársegéd-gyakornokaként egy olyan albérletben lakott Budapesten, amelyet a BM III/III. Csoportfőnökség „kommunaként” tartott megfigyelés alatt, és bizalmas nyomozást folytatott az ott lakók ellen. Az állambiztonság hálózati személyeket, lehallgató-berendezéseket, titkos külső figyelést és nyílt intézkedéseket is bevetett a csoport ellenséges tevékenységének dokumentálása, illetve felbomlasztása érdekében.³¹

Margócsy Istvánról a Szabolcs-Szatmár megyei III/III. Osztálytól kértek jellemzést, amelyet Tomasoovszky István hadnagy készített el. Az adatgyűjtés során – személyes jó kapcsolatát felhasználva – beszélt Margócsy Józseffel, valamint István húgával, Klárával is. A tiszt megállapítása szerint a szülők harmonikus légkörben nevelték a gyermekeiket, nagy gondot fordítva azok szellemi fejlődésére: *„A szülők erősen polgári beállítottságú és gondolkodású, életszemléletű emberek, fiukat és lányukat elsősorban úgy nevelték, hogy szakmai képzésükkel jó egzisztenciát teremtsenek maguknak, erős politikai elkötelezettség helyett »örök lojálisak« legyenek.”* Ezzel magyarázta, hogy bár István KISZ-vezetőként is maradhatott volna az egyetemen, ő a szakmai utat és karriert választotta. Nyilván a harmonikus légkörnek köszönhetően a családtagok érzelmileg erősen kötődtek egymáshoz; Tomasoovszky hadnagy a korábbi benyomásai és az újonnan szerzett információk alapján úgy látta, hogy az *„apa, függetlenül attól, hogy gyermekei felnőtt korúak és lényegében önálló emberek, tekintélyével és a családban meglévő státuszával még mindig erős befolyást gyakorol gyermekeire”*. Margócsy József főigazgatóként szinte hetente járt a fővárosban, amikor fiával is találkozott, illetve másoktól is értesült fia helyzetéről; bár lakhatási körülményeiről részleteket nem tudott. Vagyis, ha szükséges, Margócsy Istvánt az édesapján keresztül el lehetne távolítani az ellenséges közegből, állapította meg Tomasoovszky.³²

A kísérőlevélre írt megjegyzés szerint a fővárosi elvtársak megfontolandónak tartották a hadnagy felvetését, és rajta keresztül kívánták felvenni a kapcsolatot az apával.³³ (Tomasoovszky István a nyíregyházi főiskolán végezte tanulmányait, innen ismerhette Margócsy Józsefet.)³⁴ Az iratokból nem derül ki, hogy a kapcsolatfelvételre sor került-e, valószínűleg nem. Az állítólagos kommuna tagjainak állítólagos ellenséges tevékenységét sem sikerült bizonyítani, amit az állambiztonságnál elsősorban a felderítő munka nehézségeivel indokoltak. Többek között azzal, hogy a célszemélyek között több „kádergyerek” is volt, például Margócsy István – ám nem mint egy felső-

³¹ Az ügy iratai: ÁBTL 3.1.7. T-9463. „Csendesek”.

³² ÁBTL 3.1.7. T-9463. 25–26. Jelentés Margócsy István ügyében, 1974. január 25.

³³ ÁBTL 3.1.7. T-9463. 24. Átirat, 1974. január 30.

³⁴ ÁBTL 2.8.1. Szabolcs-Szatmár 2542. Tomasoovszky István személyi anyaga.

oktatási intézmény vezetőjének a fia, hanem mint akinek az apja tartalékos operatív tiszt Nyíregyházán! A budapesti elvtársak szerint ő volt az, aki lebuktatta a fiára bevezetett levélellenőrzést, és ezzel hozták összefüggésbe azt is, hogy a fiú a meghallgatása során visszautasító, már-már ellenséges magatartást tanúsított.³⁵ Ez az információ – inkább csak kifogás – már-már fantasztikusnak, de mindenképpen hiteltelennek tűnik: egyrészt semmilyen egyéb forrás nem erősíti meg, másrészt nehezen hihető, hogy egy pár évvel korábban még ellenségként kezelt személyt tartalékos állományba vettek volna az állambiztonságnál, arról nem is beszélve, hogy Margócsy József egyetlen kiválasztási kritériumnak sem felelt meg.³⁶ (Az 1960-as években a megyei főkapitányságról „megkörnyékezték” Margócsy Józsefet, ám Orosz Ferenc, az állampárt nagyhatalmú megyei első titkára közbenjárására megmenekült az együttműködés kényszerétől.³⁷) Visszatérve az „ügyre”: az illetékesek 1976 közepén kénytelenek voltak megállapítani: „*az ellenséges tevékenységre utaló gyanúnk nem nyert bizonyítást*”, ezért a bizalmas nyomozást megszüntették.³⁸

*

Az 1959. június 4-én Fehérgyarmaton készített két felvétel igazi ritkaságnak számít: jelenleg nem ismerünk még egy olyan fényképet, amelyet egy hálózati személy kifejezetten megfigyelési céllal, megbízói számára készített volna. Jelleget tekintve a „normál” megfigyelési fotókkal rokoníthatók, ám azokat egy operatív beosztott készítette rejtve, technikával, ez esetben viszont a kamerát egy ügynök kezelte, és a jelenlétük tudhatták, hogy fényképezik őket. A fotózás bizonyos értelemben mindig magában hordozza az agressziót, mert a „lekapott” ember ki van szolgáltatva a fotósoknak – és a fotónak, amely eltárgyiasítja őt.³⁹ A fenti képek kapcsán azonban ez fokozottan jelentkezik, hiszen a rajtuk szereplők nem tudták, pontosan kinek is szolgáltatják ki magukat. *„Mindenfajta fotózás azon a föltevésen alapszik, hogy minden fénykép a világ egy-egy darabja, s ez azt jelenti: mindaddig nem tudjuk, hogyan reagáljunk egy képre [...], amíg nem tudjuk, miféle darabja is a világnak”* – állítja Susan Sontag.⁴⁰ Meg is fordíthatjuk az összefüggést: az 1959. június 4-én készített felvéte-

³⁵ ÁBTL 3.1.7. T-9463. 189–192. Jelentés a „Csendesek” fedőnevű ügyben, 1975. április 22.

³⁶ Vö. Kónyané Kutrucz Katalin: A megbízottak, avagy a láthatatlan légió. *Betekintő*, 2011/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_2_konyane_kutrucz_0.pdf Letöltés: 2020. október 29.

³⁷ Margócsy István személyes közlése.

³⁸ ÁBTL 3.1.7. T-9463. 269–275. Összefoglaló jelentés a „Csendesek” fedőnevű ügyben, 1976. június 28. Uo. 319–320. Jelentés a „Csendesek” fedőnevű ügyben, 1977. március 15. Uo. Határozat a „Csendesek” fedőnevű ügyben, 1977. március 29.

³⁹ Vö. Susan Sontag: A fényképezésről. Ford. Nemes Anna. Budapest, 2010. (a továbbiakban Sontag, 2010.) 23–27.; Hans Belting: Kép-antropológia. Képtudományi vázlatok. Ford. Kelemen Pál. Budapest, 2003. 262–265.

lekre nem tudunk többé felhőtlenül cseverésző embereket ábrázoló fényképként tekinteni, ha tudjuk, miféle darabja is az a korai Kádár-korszak Magyarországnak vagy Margócsy József életének.

Munkám a múltbeli valóság ezen darabjáról szólt, és ennek kapcsán arról a képről, amelyet az állambiztonság alakított ki Margócsy Józsefről. Jól látható: ez a kép távolról sem volt egységes. Másként jellemezte Margócsy Józsefet „Kiss József”, „Szabolcsi Sándor”, „Máté János” és Tomasovszky István hadnagy. Vajon a célszemély viselkedett különbözőképpen előttük? Vagy a megfigyelők látták (és láttatták) másmilyennek őt? A rendelkezésre álló dokumentumok alapján nem lehet egyértelmű választ adni, ám az eltérés ténye önmagában is felhívja a figyelmet arra, hogy az állambiztonsági iratok nem csupán a tárgyukról, hanem a szerzőiknek a megfigyelt személyhez fűződő viszonyáról is szólnak. Ennek a viszonynak szintén rengeteg összetevője lehet, amelyek közül csak egy az ügynök–célszemély kapcsolat, hiszen egy hálózati személy sosem lehetett egészen az. Vagyis azt is figyelembe kell venni, hogy másként tekinthetett egy „régí vágású” értelmiségire egy „népi” származású vidéki tanár, egy református esperes, egy görögkatolikus pap vagy éppen egy állambiztonsági tiszt. És az sem volt mindegy, hogy ki volt az a tiszt, és hol volt az a tiszt. Kisvárdán 1959-ben gondolhatták azt, hogy Margócsy volt egyházi vezetőként szervezkedik; Budapesten 1975-ben minden további nélkül leírhatták, hogy tartalékos operatív tiszt lenne: ezek Nyíregyházán nyilvánvaló képtelenségnek számíthatnak.

Írásom tárgya az állambiztonsági iratokban megjelenő, ha tetszik, az iratok által megteremtett Margócsy József volt, és nem vizsgáltam, hogy ez miként viszonyul az azokon kívüli, „életrajzi értelemben vett” Jocó bácsihoz. Munkám ugyanis nem életrajz, bár hozzájárulhat egy teljesebb életrajz megalkotásához, ha másként nem, azzal, hogy egy biográfia új forrásaira hívta fel a figyelmet.

---

⁴⁰ Sontag, 2010. 141.

